

УДК 002.3

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ОЧИМА СТУДЕНТСТВА

І.В. Яцишина, канд. екон. наук,

О.С. Попович, докт. екон. наук,

Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України

У плані вивчення соціального капіталу вітчизняної науки досліджено ставлення до науки студентської молоді на прикладі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, де здійснено опитування 500 студентів різних курсів і факультетів. За результатами опитування, рівень довіри до науки посідає друге місце після сім'ї (третє – церква).

Встановлено, що на фоні катастрофічної недовіри до всіх без винятку органів державної влади це дає підстави для стриманого оптимізму щодо перспектив нарощування соціального капіталу вітчизняної науки в свідомості молодого покоління.

Ключові слова: соціальний капітал науки, наука і молодь, проблеми довіри в соціумі

Постановка проблеми. Соціальний капітал – це перш за все місце науки у суспільній свідомості, її авторитет в очах соціуму, традиції та досвід взаємодії вчених із суспільством і органами державного управління. Він є унікально цінним національним надбанням країни, яке потрібно зберігати і примножувати в інтересах наступних поколінь. Разом з тим в останні десятиліття відбувалося його падіння, що стало одним із вагомих чинників зменшення підтримки розвитку науки з боку держави і суспільства. Відтак вивчення динаміки соціального капіталу науки, її авторитету в очах різних категорій населення країни та шляхів його нарощування – завдання дуже актуальне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що термін «соціальний капітал» набуває дедалі більшого поширення у світі як характеристика однієї із важливих складових нематеріальних активів в економіці. Після класичних праць П'єра Бурдьє, який звернув увагу на його існування як віртуального феномену, що при всій своїй символічній і важко вимірюваній природі має властивість трансформуватися у цілком конкретні переваги, можливості, врешті решт – у реальні ресурси, було опубліковано чимало робіт, присвячених вивченню соціального капіталу фірм, галузей, науки [1, 2]. Зокрема, за участю авторів було продемонстровано, що соціальний капітал науки, її авторитет в очах суспільства не можна розглядати як приватну справу окремого вченого чи вираження корпоративних інтересів наукової спільноти.

Водночас, вивчаючи динаміку соціального капіталу науки, варто зауважити, що його падіння в Україні, Білорусі та інших країнах СНД, яке відбувалося в 90-ті роки ХХ ст., стало ще однією з причин катастрофічного зменшення підтримки науки з боку держави та скорочення притоку в науку талановитої молоді [3, 4]. Тим більш актуальним видається дослідження нинішнього рівня соціального капіталу науки, особливо тієї його складової, уявлення про яку формується в свідомості молодшого покоління. Адже ставлення сучасної молоді до науки матиме визначальний вплив на її розвиток уже в недалекому майбутньому, а отже і на визначення місця і ролі України в сучасному глобалізованому світі.

Мета статті – дослідження ставлення до науки українського студентства, тобто до її соціального капіталу, що визначається

поглядами і уявленнями покоління, яке прийде на зміну і нинішнім науковцям, і нинішнім урядовцям та визначатиме рівень підтримки науки в майбутньому.

Проблема однозначного кількісного вимірювання цього типу символічного капіталу в принципі навряд чи може бути розв'язаною, однак для комплексного аналізу ситуації та основних тенденцій в її динаміці дуже багато можуть дати соціологічні дослідження ставлення молоді до науки. Саме тому у січні 2012 р. було проведено невелике анкетування серед студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Дослідження було спрямоване на вирішення наступних завдань:

- визначення рівня довіри молоді до науки як до соціального інституту;
- встановлення значущості в очах студентства впливу вітчизняної науки на розвиток національної економіки;

- за формами навчання: заочна / денна – 44 / 56;
- за факультетами:

фізико-математичний	17,7
історичний	16,9
економічний	16,0
природничий	11,1
іноземної філології	10,7
фізичної культури	9,7
корекційної та соціальної педагогіки і психології	8,5
педагогічний	5,8
української філології	3,6

Означене є порівняно пропорційним представленням розподілу всіх студентів університету. Щодо розкиду по курсах, то спостерігається невелика статистична похибка – дещо диспропорційно представ-

- з'ясування, чи пов'язує молодь своє майбутнє із науковою діяльністю.

Авторами розроблена анкета, яка містить вісім запитань, котрі згруповані в такі блоки:

- блок загальних запитань щодо форми навчання, факультету та курсу студентів-респондентів (три запитання);
- блок змістовних запитань під умовною назвою «молодь про науку» (п'ять запитань).

Фактично усі запитання є закритими і передбачають вибір лише однієї відповіді.

Обробка отриманих даних проводилася за допомогою комп'ютерної програми ОСА, розробленої Інститутом соціології НАН України.

Емпіричний масив становить 500 анкет за результатами опитування студентів денної і заочної форм навчання дев'яти факультетів КПНУ ім. І. Огієнка. Було отримано такі дані, %:

лені студенти 3-х курсів (41,7%) і відсутні у вибірковій сукупності студенти 6-х курсів (магістратури).

Рівень довіри студентів до різних соціальних інститутів характеризує табл. 1.

ОЦІНКА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 1. Довіра студентства до соціальних інститутів, %

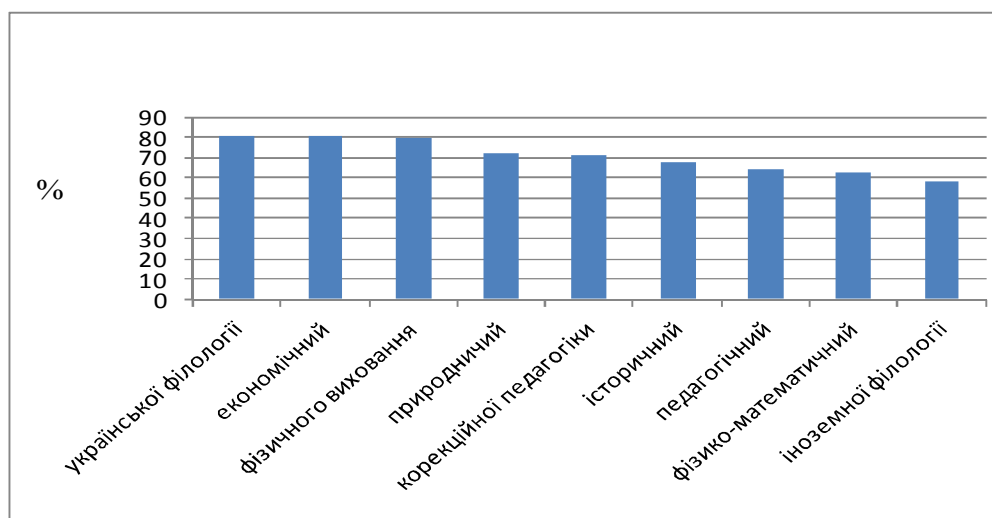
Соціальні інститути	Переважно довіряю	Цілком довіряю	Разом	Зовсім не довіряю	Переважно не довіряю	Разом
Сім'я	14,1	82,7	96,8	1	0,2	1,2
Наука	59,2	11,5	70,7	1,8	5,9	7,7
Церква та релігія	41,7	25,4	67,1	6	6,8	12,8
ЗМІ	25,9	2	27,9	4,9	22,8	27,7
Правоохоронні органи	1,5	2	24,2	16,8	20,4	37,2
Громадські організації	1,2	2	22	9,5	20,6	30,1
Місцеві органи влади	5,4	1	16,4	19,3	26,2	45,5
Верховна Рада	5,1	0,2	5,3	44,9	28,8	73,7
Президент	4,1	0,6	4,7	45,8	25,5	71,3

Як видно з таблиці, в очах нового покоління майбутніх фахівців з вищою освітою наука все ж має досить великий авторитет. Зокрема, за рівнем довіри до неї, який автором статті трактують як одну з найважливіших характеристик зовнішньої складової соціального капіталу науки, вона посідає друге місце після сім'ї. Довіряють або цілком довіряють науці близько 70% опитаних. Причому рівень довіри до науки¹ дещо більший (73%) у заочників, які вже мають певний життєвий досвід, і менший у студентів стаціонарної форми навчання (68%).

Якщо проаналізувати статистику відпові-

дей студентів про довіру до науки залежно від їх фаху, то виявиться, що найбільший рівень довіри наука має у майбутніх українських філологів, економістів та фахівців з фізичної культури, а найменший – серед студентів фізико-математичного та факультету іноземної філології, хоча й серед останніх таких, що довіряють науці, більшість – 63% та 58% відповідно (див. рисунок).

Серед опитаних всього 38 осіб висловили недовіру до науки: зовсім не довіряють науці дев'ятеро і переважно не довіряють – 29 студентів.

Довіра студентів до науки за спеціальностями, %

¹На думку авторів статті, під зовнішньою складовою соціального капіталу науки слід розуміти результат ставлення до науки і наукового співтовариства з боку всього суспільства на відміну від внутрішньої складової як капіталізації взаємовідносин між вченими.

При цьому рейтинг довіри до науки в студентському середовищі не набагато перевищує рейтинг церкви, який становить 67% (всупереч твердженню Фоми Аквінського: «Де починається наука, там закінчується церква»). Факт високої довіри до релігії здається парадоксальним лише на перший погляд, оскільки потрібно зважати на два моменти: соціологи відзначають зростання авторитету релігії в країні в цілому; опитування проводилось у західному регіоні, який історично має глибокі корені релігійних переконань і традицій.

І все ж на фоні катастрофічної зневіри студентської молоді у більшості інститутів держави, яку демонструє наведена таблиця, це чогось варте. Принаймні, це є свідченням того, що характерна для старшого покоління масова зневіра в науці, викликана техногенними катастрофами та породженими ними екологічними проблемами, не характерна для сучасної молоді. Це дає підстави для стриманого оп-

тимізму щодо майбутнього нашої науки, а отже і держави. Слід зауважити, що така еволюція ставлення до науки цілком відповідає світовим тенденціям. Результати соціологічних досліджень в Європі і США свідчать: наука не сприймається більше як деяка містична сила, здатна розв'язати всі проблеми людства, але позитивне ставлення до неї висловлює більше половини опитаних у країнах Заходу [5].

На думку студентів, у цілому вітчизняна наука впливає на розвиток національної економіки. Однак цей вплив визнають як дуже великий лише 9% респондентів, а 41,8% оцінюють як незначний. На жаль, з ними важко не погодитися. В той же час 47% стверджують, що низка розробок вітчизняних вчених позитивно вплинула на розвиток окремих галузей виробництва.

Більше вірять у результативність впровадження наукових досягнень у економіку студенти природничого факультету, а найменше – майбутні економісти та іноземні філологи.

Таблиця 2. «Чи можливий інноваційний розвиток економіки України без розвитку вітчизняної науки?»

Альтернатива	%
Ні, не можливий	30,4
Можливий, якщо опиратися на досягнення зарубіжної науки	29,6
Можливий при використанні досягнень як зарубіжної, так і вітчизняної науки	32,9
Головне підприємницька ініціатива та винахідливість, наука для цього не потрібна	7,1
Разом	100,0

Прикро, що лише 30% студентів розуміють, що інноваційний розвиток української економіки неможливий без розвитку вітчизняної науки, ще майже 30% вважають, що для його реалізації можна цілком обійтись виключно досягненнями іноземної науки. Втім, це реально лише для дуже невеликих країн, значно менших за Україну. Великі країни можуть іти таким шляхом протягом порівняно короткого періоду, стрімко нарощуючи при цьому свій власний науковий потенціал. Так робили і продовжують робити Япо-

нія, Південна Корея, Китай та ін. Адже без власної науки в сучасних умовах неможливо навіть підготувати кваліфікованих спеціалістів, які могли б грамотно використовувати новітні технології.

При цьому найбільше вірять у науку як рушійну силу розвитку інноваційної економіки України студенти історичного факультету та фізичної культури, а найменше – фізико-математичного та економічного факультетів. У своїх усних коментарях вони відзначили, що розвиток сучасної економіки країни не йде іннова-

ОЦІНКА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ційним шляхом, і тому наука потрібна все менше. Такі, на думку студентів, українські реалії сьогодення.

Цікаво, що підприємництво як достойну альтернативу науці щодо інноваційного розвитку національної економіки визнає лише 7% респондентів в цілому. Це пряме свідчення того, що ринковий фундаменталізм, незважаючи на шалений тиск на суспільну свідомість, який здійснювався його апологетами в останні десятиліття, не пустив глибокого коріння в умах студентської молоді (принаймні даного конкретного вузу). Показово, що найбільші надії на підприємництво як панацею від усіх бід покладають іноземні філологи (15% обрали таку альтернативу), а найменше студенти природничого (1,9%) та економічного (2,6%) факультетів, тобто ті, хто більше обізнаний з реальними проблемами розвитку економіки.

За загального, в принципі позитивного, ставлення до вітчизняної науки тільки 30,2% опитаних студентів ствердно відпові-

ли на запитання: «Чи відоме Вам бодай одне досягнення українських вчених світового рівня, здійснене за останні 10 років». 30,2% відповіли «ні», а 38,8% підтвердили, що чули про якісь досягнення, але не пам'ятають, про що йшлося. Це пряме свідчення вкрай недостатнього рівня популяризації науки в нашій країні та практично повної відсутності послідовної роботи, спрямованої на нарощування соціального капіталу вітчизняної науки в Україні не лише засобами масової інформації, соціальними мережами, а й викладачами. Та й сам навчальний процес, перелік навчальних дисциплін та структура навчальних курсів не передбачають ознайомлення студентів із роллю і значимістю науки та її досягнень у сьогоденні. Фактично процес переходу провідних економік світу до інноваційної економіки, яка ґрунтується на знаннях та результатах наукових досліджень, залишається поза увагою як викладачів, так і студентів.

Таблиця 3. «Чи відоме Вам бодай одне досягнення українських вчених світового рівня, здійснене за останні 10 років?», %

Факультет	Так	Ні
Економічний	34,6	25,6
Фізико-математичний	30,7	37,5
Історичний	36,9	21,4
Природничий	22,2	38,9
Корекційної педагогіки	39,0	22,0
Української філології	33,3	11,1
Іноземної філології	17,3	34,6
Фізичного виховання	21,3	38,3
Педагогічний	31,0	37,9

Рівень інформованості студентів про досягнення вітчизняних вчених світового рівня за спеціальностями досить різний. Знають про такі досягнення від 17% студентів іноземної філології до 39% студентів факультету корекційної педагогіки і не чули про такі досягнення майже 39% студентів природничих спеціальностей та 11% українських філологів. Такі дані свід-

чать як про загальний рівень поінформованості молоді щодо результативності української науки в цілому, так, і певним чином, віддзеркалюють стан досягнень та їх відомість у галузях спеціалізації студентів.

Більшість молоді висловили свою готовність працювати у науковій сфері (майже 77%), хоча для значної частини

(48% усього масиву) при цьому визначальним є економічний чинник (достойна оплата праці). Абсолютна більшість небажаючих пов'язувати свою професійну долю з наукою виявилася серед студентів факультету фізичного виховання (47%), що цілком прогнозовано, і неочікувано – студентів економічного факультету, 41% яких вважає таку роботу нецікавою. Характерно також, що з формуванням соціального досвіду бажання працювати у цій галузі спадає: негативна динаміка альтернативи «так» за курсами (у %): 23,6 – 35,6 – 26,1 – 20 – 18,5. Водночас адекватно економічно стимульована наука є доволі привабливою сферою зайнятості в очах сучасної молоді, що видно з позитивної динаміки альтернативи «так, але за винагороду» за курсами (у %): 39,2 – 42,4 – 47,8 – 50 – 57,6. До речі, наведені результати певним чином корелюють із результатами зарубіжних досліджень, адже, за даними соціологічного опитування представників 15 європейських країн, наука як майбутня

професія стає менш привабливою для молоді, оскільки «наукові дисципліни надто складні» та малооплачувані [5].

Висновки. Результати даного соціологічного дослідження справляють досить суперечливе враження: з одного боку, вони свідчать про певні позитивні тенденції в плані нарощування соціального капіталу науки в Україні: рівень довіри сьогоденішнього студентства до науки досить високий, більший, ніж у представників старшого покоління. З іншого боку, результати опитування не дають підстав сподіватися, що вельми помірно і обумовлене незалежними від наукової спільноти чинниками прагнення в науку нинішнього студентства може найближчим часом справити істотний вплив на омолодження наукового потенціалу країни. Не можуть не викликати тривоги і рекордні показники недовіри студентської молоді до всіх без винятку владних структур нашої держави.

Література

1. Bourdieu, P. The forms of capital // Handbook of theory and research for sociology of Education. Ed. by J. Richardson. – New York: Greenwood Press, 1986. – P. 21.
2. Бурдые П. Клиническая социология поля науки // Социоанализ Пьера Бурдые. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской академии наук. – М., 2001. – С. 49–95.
3. Попович О.С. Зупинімо девальвацію соціального капіталу науки // Вісник Національної академії наук України. – 2007 р. – № 12. – С. 8 – 15.
4. Попович А.С., Прокошин В.И. О динамике социального капитала науки в Украине и Беларуси // Наука и инновации (Минск). – 2009. – № 3. – С. 59 – 62.
5. Володарская Е.А. Отношение к науке в западных странах как проявление глобализации // Наука в условиях глобализации. – М.: Логос, 2009. – С. 383 – 402.

И.В. Ящишина,
А.С. Попович

**СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ УКРАИНСКОЙ НАУКИ ГЛАЗАМИ
СТУДЕНЧЕСТВА**

В плане изучения социального капитала отечественной науки исследовано отношение к науке студенческой молодежи на примере Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенка, где осуществлен опрос 500 студентов разных курсов и факультетов. По результатам опроса, уровень доверия к науке занимает второе место после семьи (третье – церковь). Установлено, что на фоне катастрофического недоверия ко всем без исключения органам государственной власти это дает основания для сдержанного оптимизма относительно перспектив наращивания социального капитала отечественной науки в сознании молодого поколения.